

Tilburg University

G.A. van Hamel

Fijnaut, C.J.C.F.

Published in:
Praktisch strafrecht

Publication date:
2005

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Fijnaut, C. J. C. F. (2005). G.A. van Hamel: Zijn nalatenschap in het Nationaal Archief en in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. In A. H. E. C. Jordaans, P. A. M. Mevis, & J. Wöretshofer (Eds.), *Praktisch strafrecht: Liber amicorum J.M. Reijntjes* (pp. 135-145). Wolf Legal Publishers (WLP).

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

G.A. van Hamel

Zijn nalatenschap in het Nationaal Archief en in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam

C.J.C.F. FIJNAUT*

1. Inleiding

Er zijn van die mensen in de wetenschap wiens werk en persoon andere onderzoekers een leven lang kunnen boeien. Een van de wetenschappers waarvoor ik reeds vele jaren belangstelling koester, is de hoogleraar die rond de voorlaatste eeuwwisseling strafrecht doceerde aan de Universiteit van Amsterdam: G.A. van Hamel.

Deze interesse is vooral ingegeven door de veelzijdigheid van zijn werkzame bestaan. Van Hamel was niet zomaar een hoogleraar in het strafrecht maar een rechtsgeleerde die jarenlang zowel in Nederland als in het buitenland op allerlei manieren de toon aangaf in het strafrechtswetenschappelijk debat, die zich daarenboven in eigen land metterdaad inspande voor een eigentijdse modernisering van de strafrechtspleging en die ten slotte op latere leeftijd het professoraat opgaf voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer en in dit gremium van 1909 tot 1917 justitiewoordvoerder was voor de Liberale Unie.

In het grijze verleden schreef ik reeds een bijdrage over het wetenschappelijk werk van Van Hamel.¹ Niet zo lang geleden heb ik aan de hand van de *Handelingen* in het *liber amicorum* voor J. De Hullu een stuk geschreven over zijn optreden als volksvertegenwoordiger.² Deze keer heb ik weer een andere bron aangeboord om de figuur van Van Hamel te belichten: zijn nalatenschap in het Nationaal Archief en in de Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

* Sedert 2000 hoogleraar internationaal en vergelijkend (straf)recht verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Tilburg. Sedert mei 2004 bekleedt hij tevens een bijzonder hoogleraarschap met betrekking tot de regulering van kansspelen, dat wordt gefinancierd door de Nederlandse Staatsloterij.

¹ C. Fijnaut, 'G.A. van Hamel: een behoudend strafrechtshervormer', *DD* 1984, blz. 8-24. Dit artikel is ook in een verkorte versie gepubliceerd: 'Gerardus Antonius van Hamel (1842-1917)', in T. Veen en P. Kop (red.), *Zestig juristen; bijdragen tot een beeld van de geschiedenis der Nederlandse rechtswetenschap*, Zwolle: Tjeenk Willink 1987, p. 336-339.

² C. Fijnaut, 'Mr. G.A. van Hamel: afgevaardigde van het kiesdistrict Amsterdam IV in de Tweede Kamer', in M. Groenhuijsen en J. Simmelink (red.), *Glijdende schalen; liber amicorum J. de Hullu*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2003, p. 149-184.

2. Een kenschets van zijn nalatenschap

De gedachte om aan de hand van deze onuitgegeven bronnen een derde stuk over Van Hamel te schrijven kwam bij mij op naar aanleiding van een kattedelletje d.d. 30 juli 2003 van mr. D. van der Landen over mijn bijdrage aan het zo-even genoemde *liber amicorum*. In dat briefje schreef hij mij dat hij zo'n vijftien jaar geleden enige naspeuringen had verricht in het – wat toen nog heette – Algemeen Rijksarchief en bij die gelegenheid had ontdekt dat er zich in het archief van J.A. van Hamel – die in het voetspoor van zijn vader ook een tijdlang hoogleraar strafrecht aan de Universiteit van Amsterdam is geweest – stukken bevonden uit de nalatenschap van diens vader, G.A. van Hamel dus.

Met het oog op dit derde deeltje van mijn trilogie over laatstgenoemde Van Hamel heb ik in de voorbije maanden de bedoelde stukken in het Nationaal Archief geraadpleegd.³ Vervolgens heb ik nagegaan of er in de collecties van de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam wellicht ook nog stukken betreffende Van Hamel zitten. Dit bleek het geval te zijn. Die heb ik natuurlijk ook doorgenomen met het oog op het schrijven van deze bijdrage aan dit *liber amicorum* voor Jan Reijntjes.

De stukken die zich bevinden in het Nationaal Archief zijn, zoals gezegd, opgenomen in het persoonlijk archief van J.A. van Hamel. Dit archief werd in 1966 in bewaring gegeven bij het Algemeen Rijksarchief en in de daaropvolgende jaren geïnventariseerd door F.J. Otten. De inventaris draagt de titel: *Inventaris van de papieren van J.A. van Hamel, 1880-1964*, en heeft het volgnummer 2.21.081. Uit deze inventaris kan evenwel worden opgemaakt dat in 1966 niet het volledige archief werd overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief want hierin is namelijk nog sprake van een *Collectie van Hamel. Supplement*. En dit supplement is niet onbelangrijk. Enerzijds niet omdat zich in dit aanvullend archief het dagboek van Van Hamel uit de jaren 1911-1912 bevindt, anderzijds niet omdat daar een verzegeld pakket toe behoort (de nrs. 381-382) met stukken die verzegeld moeten blijven tot tien jaar na het overlijden van Prinses Juliana. Het grote aantal nummers van de inventaris – bijna 400 – geeft al aan dat het hier al bij al om een tamelijk omvangrijk archief gaat. Het aantal nummers dat specifiek betrekking heeft op stukken die stammen uit het bezit van G.A. van Hamel zelf, is naar verhouding beperkt. In totaal gaat het slechts – afhankelijk van hoe men telt – om 16 of 17 nummers.⁴

De stukken die zich bevinden in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, maken enerzijds deel uit van de *Algemene Collectie Brieven* en behoren anderzijds tot de collectie *Réveil. Nieuwe Aanwinsten*. De eerstgenoemde collectie kan worden geraadpleegd via een klassieke kartotheek, de tweede via de zogenaamde *Lijst Dekkers* uit 1995.⁵ Onderzoek ter plaatse heeft uitgewezen dat het hier gaat om een klein aantal

³ Met dank aan de heer S. Plantinga van het Nationaal Archief voor de geboden ondersteuning bij mijn recherche.

⁴ Het gaat om de nummers 232, 272, 273, 274, 275, 276 (277), 278, 279, 280, 281, 283, 284, 288, 289, 309 en 335. Hierbij zij opgemerkt dat een deel van het zogenaamde supplement nog niet precies werd geïnventariseerd (de nrs. 371 - 380, 383 - 384).

⁵ Zie http://www.uba.uva.nl/bijzondere_collecties.

brieven. Zij werden deels geschreven door Van Hamel zelf, deels werden zij door anderen aan hem en aan zijn vrouw gericht. Dit onderdeel van zijn nalatenschap is dus ook niet zo omvangrijk. Met deze paar brieven is overigens niet alles gezegd over de rol die Van Hamel heeft gespeeld aan de Universiteit van Amsterdam. Daar moet veel meer over te zeggen zijn. Van deze universiteit was hij immers van 1891 tot 1910 de rector magnificus. Wat hij in deze hoedanigheid heeft verricht, zal echter moeten worden bestudeerd aan de hand van het archief van deze universiteit.⁶

3. Slechts stof voor twee thema's

De nalatenschap waarom het in deze bijdrage gaat, is dus al bij al niet zo groot. Men kan er bepaald geen omvangrijke bijdrage uit puren. Bovendien gaat het om een zeer heterogene collectie. De stukken zijn zo divers dat het moeilijk is om er thematisch lijn in te brengen. Komt hier nog bij dat zij niet allemaal even interessant of relevant zijn voor een bijdrage in een boek als dit. Wat de stukken in het Nationaal Archief betreft denk ik met name aan foto's van (leden van) het gezin Van Hamel en aan documenten die betrekking hebben op de erfenis van G.A. van Hamel en van zijn vrouw (nrs. 273, 278, 288 en 289). Ook de beroemde *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht* (nr. 284) en het belangrijke 'In memoriam' dat F. von Liszt in 1917 over Van Hamel publiceerde in het *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* (nr. 280), kunnen hier gevoeglijk buiten beschouwing blijven: zij werden al elders door mij besproken.⁷ Bij de stukken die zich bevinden in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam gaat het met name om enkele brieven van én aan Van Hamel in het raam van zijn bemoeienis met de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.

Hier zeg ik eerlijkheidshalve bij dat de omvang en inhoud van zijn persoonlijke nalatenschap mij ontzettend tegenviel. Gegeven het drukke en veelzijdige leven dat Van Hamel nationaal en internationaal heeft geleid, verwachtte ik bij voorbeeld heel wat correspondentie aan te treffen met wetenschappelijke geestverwanten als F. von Liszt en de Belgische strafrechtshervormer A. Prins. Maar niets daarvan. Heeft die correspondentie wel bestaan, maar is zij vernietigd of verloren gegaan? Iets dergelijks geldt voor correspondentie met betrekking tot zijn aandeel in de hervorming van de Nederlandse strafrechtspleging rond 1900. Gegeven de sleutelrol die hij hierin heeft gespeeld, kan het niet anders of ook deze briefwisseling moet zeer omvangrijk zijn geweest, maar noch in het Nationaal Archief noch in de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam is er iets van terug te vinden. Slechts hier en daar vindt men een oppervlakkige verwijzing naar zijn bemoeienissen met de (inter)nationale ontwikkelingen op strafrechtelijk gebied. Zo bij voorbeeld in een brief van M. Schins van der

⁶ Voor een beknopte biografische schets raadplege men de website van het Parlement & Politiek: <http://www.parlement.com/9291000/bio/00517?>.

⁷ C. Fijnaut, *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap*, Arnhem: Gouda Quint 1986, p. 14-18.

C.J.C.F. FIJNAUT

Loeff d.d. 24 december 1890 aan Van Hamel waarin hij hem de groeten overbrengt van de fameuze Franse politiedeskundige A. Bertillon.⁸

Wat wordt hierna dan te berde gebracht?

In de eerste plaats zal worden ingegaan op het kunstenaarschap van Van Hamel. Dit openbaarde zich gedurende zijn leven bovenal in het feit dat hij op tijd en stond gedichten heeft geschreven, in het bijzonder om uiting te geven aan zijn gevoelens jegens mensen en organisaties die hem kennelijk dierbaar waren. En het is, denk ik, aardig om aan de hand van voorbeelden te demonstreren bij welke gelegenheden en op welke manieren hij zijn kunstenaarschap in versvorm tot uitdrukking bracht.

In de tweede plaats wil ik de lezer aan de hand van het dagboek dat Van Hamel in 1911 bijhield over zijn doen en laten in de Tweede Kamer, mee laten kijken in dit deel van zijn leven. Via citaten uit dit dagboek kan met name een beeld worden opgeroepen van de wijze waarop hij de functie van volksvertegenwoordiger vervulde.

4. Het kunstenaarschap van Van Hamel

Van Hamel werd in 1880 benoemd tot hoogleraar strafrecht en strafvordering aan de toenmalige Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam. Blijkens een krantenknipsel uit 1905 wilde hij in dit jaar niet weten van een viering van zijn 25-jarig hoogleraarschap.⁹ Maar volgens de schrijver van dit stuk kon dit jubileum niet onopgemerkt voorbij gaan. Vandaar dat hij in geuren en kleuren beschreef met welk een liefde Van Hamel de wetenschap bedreef en waarom zijn inzichten en opvattingen dan ook door zoveel mensen met graagte werden gedeeld. Ook somde hij de lange lijst van functies op die Van Hamel vervulde in allerlei organisaties, zowel in de sfeer van de (straf) rechtspleging als ver daarbuiten, bijvoorbeeld het lidmaatschap van de Raad van Toezicht op de Rijkspostspaarbank en het voorzitterschap van de Amsterdamsche Gezondheidscommissie.

Vallen dergelijke functies wellicht nog enigszins te rijmen met zijn maatschappelijke betrokkenheid en in het bijzonder met zijn vooraanstaande rol in de Liberale Unie, het voorzitterschap van het Nederlandsch Toneelverbond is dat al weer een stuk een minder. Echt verrassend is – voor mij in elk geval – dat Van Hamel ook nog ‘leeraar in de voordracht aan het Conservatorium’ blijkt te zijn geweest. Het was bekend dat hij iemand was die goed kon spreken. En zijn geschilderde portret dat in het Seminarium Van Hamel van de Universiteit van Amsterdam hangt, toont onmiskenbaar een man die joyeus in het leven stond. Maar dat hij naast zijn hoogleraarschap ook nog een tijdlang declamatielessen heeft gegeven aan het Amsterdams conservatorium, is toch wel héél bijzonder.

Dit gegeven maakt het evenwel minder vreemd dat zich in de nalatenschap van Van Hamel een aantal gedichten bevindt die hij bij diverse gelegenheden – zowel in zijn privé-leven als in zijn openbare leven – heeft geschreven. Diverse van deze gedichten

⁸ Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam, Algemene Collectie Brieven (BUvA/ACB) nr. EB 82.

⁹ Zie voor dit knipsel het Nationaal Archief (NA) nr. 275.

laten zien dat Van Hamel zichzelf niet enkel zag als een geleerde en/of als een politicus. Hij bekeek zichzelf – juist ook in de maatschappelijke rollen die hij vervulde – veeleer als een kunstenaar. Het kunstenaarschap vormde als het ware de harde kern van zijn maatschappelijk functioneren. Op 17 januari 1912 schreef hij op een klein kaartje het volgende 4-regelige vers:¹⁰⁰

'Een staatsman-dichter, hoe zijn woord ons vlijmt
Heeft van natuur twee deugden mēegekrege
Tot dienst der Muzen en het land tot zegen
Steeds houdt hij maat; nooit doet hij ongerijmd.'

En het is niet alleen dat Van Hamel zichzelf zo zag, hij handelde blijkbaar ook in die geest. Dit kan niet alleen worden opgemaakt uit zijn daadwerkelijke betrokkenheid bij het toneel, maar wordt ook gedemonstreerd door het feit dat hij lange jaren veel van doen had met de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. In de jaren zeventig was hij bijvoorbeeld secretaris van de Rotterdamse afdeling van deze academie.¹⁰¹ Hierom is het niet zo eigenaardig dat ook anderen hem als een kunstenaar zagen. B. Loder, een van de beste vrienden van Van Hamel, zei op 5 maart 1917 bij diens uitvaart dat een getalenteerd mens was heengegaan, iemand met 'een hoogen geest en een scherp verstand, gepaard aan onvermoeibaren arbeidslust en arbeidskracht', maar ook iemand met een 'onverstoortbaar blijmoedige levensbeschouwing' die hem niet alleen tot een 'man der wetenschap' had gemaakt maar 'daarnevens in hem een kunstenaar (schiep). Hij minde al het schoone in klank of beeld of taal', hij had de 'gave van een schitterende welsprekendheid'.¹⁰²

Dat zo iemand in contact stond met veel interessante mensen uit zijn tijd ligt welhaast voor de hand. Zo onder anderen met de vader van de dichter Jacques Perk, M. Perk, die in de jaren zeventig de algemeen secretaris van genoemde maatschappij was. Aardig in dit verband is dat vader Perk – kennelijk bezorgd over de toekomst van zijn later zo beroemde zoon – begin 1878 bij Van Hamel advies inwon over de loopbaan van een leerling-consul. Van Hamel schreef hem terug dat dit voor 'jongelieden van goeden aanleg, gezond en krachtig van gestel', een niet onaardige carrière was, maar tekende hierbij aan: 'Letterkundige bekwaamheid komt mij voor een leerling-consul, die een zoo bij uitnemendheid praktische loopbaan voor zich heeft, voor minder in aanmerking te moeten komen'.¹⁰³ Ondanks zijn grote liefde voor de kunsten wist hij het (praktisch) belang van kunstvaardigheden dus ook wel weer te relativeren.

Het past helemaal bij de levensvisie van Van Hamel dat hij eveneens relativerend dacht over de importantie van zijn wetenschappelijke werk. Ook hierbij hield hij maat. Dit komt op aandoenlijke wijze tot uitdrukking in de 'Opdracht aan Gerard Anton van Hamel, geboren 27 oktober 1911 (bij een present-exemplaar van mijne Ver-

¹⁰⁰ NA nr. 274.

¹⁰¹ BUvA/ACB nr. BK 442-458 II1578.

¹⁰² NA nr. 279.

¹⁰³ BUvA/ACB nr. XV C17/6.

spreide Opstellen)' die hij vermoedelijk in september 1913 voor deze oudste kleinzoon schreef.¹⁴ Deze opdracht telt zes strofen. De eerste drie strofen gaan als volgt:

'Als eenmaal, lieve naamgenoot,
Uw hand dit boek zal openslaan,
Uw zin den zin der woorden zal verstaan,
Wier stroom mijn pen ontvlood.

Dan is veel van wat hier staat gedacht,
Door jonger denken achterhaald,
De waarde en aanzien tot het peil gedaald
Van afgedane kracht.

Doch 't was uw grootvaar, die voorheen
Dit neerschreef in zijn wakk'ren tijd;
Het was uw vader, die met piëteit
Deez' bladen zocht bijeen.'

De laatste strofe is – tegen de achtergrond van het feit dat ook deze kleinzoon zijn verzet tegen de Duitse bezetting met de dood heeft bekocht: hij werd in augustus 1942 gearresteerd en overleed op 19 juli 1944 in het strafkamp te Natzweiler¹⁵ – zonder meer aangrijpend:

'U zij het meest van 't leven zoer,
Zoet zij ook d'arbeid, die u wacht,
Doordenk uw werk, doorvoel wat werd gedacht,
Wees knap, vooral, wees goed.'

Van Hamel vond het betrachten van goedheid in het leven dus belangrijker dan het nastreven van professioneel succes. Dat dit uit zijn mond geen loos adagium was, werd hiervoor al aangestipt. Het werd na zijn overlijden dan ook in diverse herdenkingsartikelen onderstreept. Zo schreef zijn zoon, J. A. Van Hamel, op 10 maart 1917 in *De Amsterdanner. Weekblad voor Nederland* dat het de kracht van zijn vader – een 'zondagskind' – was om 'vóór alles het mooie en het beste te zien in de dingen en in de mensen'. Dit was de drijfveer geweest voor zijn werk als strafrechtsgeleerde en dit had ook 'zijn plaats bepaald in den staatkundigen arbeid'. Maar het was ook deze kracht geweest 'die den geleerde tevens verhief tot een aestheet, vereerder van letteren, muziek, toneelkunst, tot den man van het meeslepend talent'.¹⁶ Of de kleinzoon zich de leefregels van zijn grootvader herinnerde toen hij tijdens de Bezetting de kant van het Verzet koos en deze houding met de dood moest bekopen zal voor altijd een raadsel zijn. Uitgesloten is het natuurlijk niet.

¹⁴ NA nr. 274.

¹⁵ Zijn jongste kleinzoon was Lodo Van Hamel. Deze marineofficier was de eerste agent die in 1940 vanuit Engeland boven Nederland werd gedropt. Hij werd in oktober 1940 door de Duitsers gevangen genomen, enkele maanden later ter dood veroordeeld door het *Feldkriegsgericht* en op 16 juni 1941 gefusilleerd.

¹⁶ NA nr. 280.

Gedichten maken was niet iets wat Van Hamel enkel op latere leeftijd deed. Kort na dat hij – op 1 februari 1877 – was getrouwd met Maria s'Jacob, schreef hij een waar loflied op zijn echtgenote. Dit gedicht dat dateert van 31 mei 1879, draagt geen titel. Het telt maar liefst 17 strofes.¹⁷ De eerste strofe luidt als volgt:

'De Meimaand brengt den zomer aan,
Zij tooit het bosch in 't groen,
Zij wekt de bloemen uit den grond, de eersten van het seizoen.'

En dan gaat het enkele strofen verder:

't Is altijd zomer in ons huis,
Omdat uw lach er klinkt,
't Is altijd zomer in mijn hart,
Omdat uw liefde er blinkt.'

En wat verderop zo:

'Gij komt mij met uw lieve blikken
Of 't intermezzo van een zoen
Zoo dikwijls hoofd en pen verkwikken
Dat ik wel niet beter konde doen
Dan op deez' feestdag u te geven
Iets voor uw eigen schrijversleven.'

Over de dichterlijke kwaliteit van dit vers kan men natuurlijk verschillend denken. Het heeft in een aantal opzichten in elk geval veel weg van de wat gezwollen manier waarop de Tachtigers dichtten. Van Hamel zelf beseftte kennelijk ook wel dat zijn gedichten – die toch vooral gelegenheidsgedichten waren, maar dat waren die van een Perk en andere Tachtigers in zekere zin ook – niet het peil hadden van hetgeen een Kloos, een Perk of een Gorter aan het papier toevertrouwden. Hij heeft – volgens de beschikbare documenten – tenminste nooit een poging gedaan om ze uit te geven of zo. Ik vertrouw er nu een aantal voor het eerst aan het gedrukte papier toe om anderen te laten delen in mijn nieuwsgierigheid naar de figuur van Van Hamel. Belangrijker is dan ook dat dit gedicht laat zien dat Van Hamel niet enkel in zijn wetenschappelijke leven een zekere liefde voor zijn medemensen uitstraalde maar op een haast natuurlijke wijze eveneens in familiekring openlijk zijn liefde voor hen met woorden tot uitdrukking bracht.

Opmerkelijk is ten slotte dat Van Hamel bij tijd en wijle zelfs gedichten schreef in het Frans. Dit zou in deze tijd nog slechts van een enkele (voormalige) hoogleraar in het strafrecht mogen worden gevraagd. De meeste Nederlandse hoogleraren kunnen zelfs – zie de notenapparaten in hun stukken – geen Frans meer lezen. Maar dit terzijde. In september 1913 schreef Van Hamel onder de titel 'Souvenir' in deze taal een gedicht waarin hij terug dacht aan een bezoek dat hij in augustus 1913 bracht aan iemand in Kopenhagen.¹⁸

¹⁷ NA nr. 274.

¹⁸ NA nr. 274.

C.J.C.F. FIJNAUT

Zijn verrukking over de muziek die hem op een avond werd aangeboden, verwoordde hij in de tweede en de derde strofe op een elegante manier als volgt:

'Soudain la lumière baisse, comme par un coup magique,
Les regards curieux ordonnent aussitot
Aux lèvres et discours d'arrêter leur galop.
Tout se tait, tout s'étonne, j'entends une musique.

Les sons d'une violon percant le court silence
Qui soutient tendrement l'accord d'un clavecin,
Chantant à nos oreilles un air Norvégien,
Dont Ibsen et Grieg inspiraient la cadence.

Het enige gedicht van Van Hamel dat waarschijnlijk werd gedrukt, is zijn 'Feestgroet aan het Amsterdamsch Studentencorps', gedateerd op 18 juni 1912.¹⁹ Dit is een vrij lang gedicht. Het beslaat vier gedrukte bladzijden met per bladzijde ongeveer 35 dichtregels. In dit allegorische gedicht beschrijft Van Hamel hoe eeuwen geleden Mercurius naar IJ en Amstel kwam en toen de stad zag die door Vondel was bezongen als 'Hoofdstadt van Europe' en hoe vervolgens Pallas Athene naast Leiden ook een 'Partenon' in Amsterdam wilde en dat dit werd gevestigd in de kloosterkerk van St. Agnes. In het tweede deel somt hij met veel omhaal van woorden een aantal van de geleerden op die met de steun van Mercurius van 'deez School' een 'springfontein' van wijsheid en wetenschap hadden gemaakt: Geeraert Vossius, Caspar Barlaeus en anderen. Dit gedicht laat in mijn ogen een Van Hamel zien die zich forceert om te voldoen aan de holle verwachtingen van een bepaald studentenpubliek. Kennelijk kon ook hij zich somtijds niet onttrekken aan de oubollige mores van het corps. Het getuigt in elk geval van een onechtheid, een gekunsteldheid, die men in zijn andere gedichten gelukkig niet bespeurt.

5. Het Haagse dagboek van Van Hamel

In een eerder deeltje van mijn trilogie over Van Hamel heb ik reeds gedemonstreerd dat Van Hamel een 'grote mijnheer' was in politiek Den Haag. Zijn optreden als justitiewoordvoerder voor de Liberale Unie in de Tweede Kamer werd algemeen en hogelijk gewaardeerd. Wie zich de moeite geeft de *Handelingen* uit die jaren erop na te lezen, komt als vanzelf tot de conclusie dat de achting die de politicus Van Hamel genoot, bepaald verdiend was: zijn interventies getuigden van wijsheid, kennis van zaken, praktisch verstand en eloquentie.

Hierom is het natuurlijk interessant om te weten hoe een zo veelgeprezen volksvertegenwoordiger zélf aankeek tegen zijn functie en tegen zijn functioneren als volksvertegenwoordiger, en niet alleen hoe hij tegen zichzelf aankeek maar ook tegen politiek Den Haag zoals hij dit vanuit deze functie meemaakte. Het dagboek dat hij in 1911 gedurende enkele maanden – van 19 september 1911 tot en met 20 december 1911 – bij-

¹⁹ NA nr. 276.

hield, biedt enige mogelijkheden om als het ware over zijn schouder mee te kijken naar het toenmalige politieke bedrijf in Den Haag en naar de rol die hij in zijn eigen ogen op dit schouwtoneel speelde. Ik schrijf uitdrukkelijk 'enige mogelijkheden' omdat dit dagboek slechts een beperkt deel van zijn Haagse tijd bestrijkt en de aantekeningen die hij hierin heeft gemaakt in het algemeen heel summier zijn.

Van Hamel hield in de genoemde maanden zijn dagboek bij in een gewoon lijntjeschrift. Op de eerste pagina bovenaan gaf hij het een titel mee: 'Aantekeningen betrekkelijk mijn lidmaatschap van de Tweede Kamer, Zittingsjaar 1911-1912'. En onmiddellijk daaronder staat geschreven dat hij al eerder van plan was geweest om een dagboek bij te houden maar dat het er niet van was gekomen. Hij nam zich echter voor om 'bij gelegenheid een retrospectief overzicht samen te stellen'. Die gelegenheid heeft zich echter niet voorgedaan of is door hem in elk geval niet gecreëerd. Zelfs de nieuwe poging was eigenlijk maar van korte duur en was zeker niet over heel de periode een succes. Op maandag 27 november 1911 schreef hij enigermate schuldbewust op: 'Ik heb verzuimd geregeld dagboek te houden tot heden'. Het dagboek eindigt op 20 december heel abrupt, zonder een woord van uitleg. Op die dag tekende hij aan dat hij naar Gedeputeerde Staten had moeten en dus – zo voeg ik eraan toe – niet naar de kamer had kunnen gaan. Want dit was regelmatig het geval.

De aantekeningen in dit dagboek zijn gewoonlijk heel summier. Meestal tekende Van Hamel in slechts enkele woorden op wat er in de kamer aan de hand was geweest en schreef hij erbij of hij zich al dan niet in de discussie had gemengd. Als hij niet naar de Kamer ging maar ergens anders heen, wordt kort vermeld waar de reis dan wel naar toe ging. Meestal was dit een bijeenkomst van Gedeputeerde Staten of Provinciale Staten van Noord-Holland in Haarlem. Een enkele keer noteerde hij dat hij de vergaderingen van de Tweede Kamer niet kon bijwonen wegens deelname aan een congres in het buitenland. Soms dwong ziekte hem om thuis te blijven. Maar hij bleef af en toe ook wel weg uit Den Haag omdat hij vond dat hij wel 'beters te doen' had (21 september 1911). Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij wel eens aantekende dat hij eigenlijk een hele dag voor niets in de Kamer was geweest. Zo merkte hij bij dinsdag 31 oktober 1911 op: 'Jammer een verloren dag'. Uittalingen als deze laten goed zien dat Van Hamel niet alleen oog had voor de betrekkelijkheid van zijn eigen rol in Den Haag maar ook voor die van de Tweede Kamer. Een productieve geest als hij had kennelijk moeite met de vruchteloze kant van het politieke bedrijf. Op 20 november 1911 schreef hij dat hij uit de Kamer was weggebleven 'om thuis wat te werken'. Op 20 september 1911 ging hij eerder naar huis omdat 'Mijn tegenwoordigheid in de Kamer toch tot niets van nut (is) bij deze wet, waarbij de regering door hare meerderheid vast gesteund wordt'. Hij ging dus – zo zou men kunnen zeggen – redelijk ontspannen om met zijn lidmaatschap van de kamer. En dat kon toen kennelijk ook. Bij 9 november 1911 tekende hij op dat hij om 16.30 uur was teruggekeerd naar Amsterdam, thuis 'gezellig (had) gegeten', vervolgens weer naar Den Haag was vertrokken en om 23.15 uur weer naar Amsterdam was gegaan.

Ontspannen was in zijn geval natuurlijk niet hetzelfde als ongeïnteresseerd. Zeker niet. Bij herhaling schreef hij niet alleen op dat hij zelf had geïntervenieerd in de discussie over een of ander onderwerp, maar ook dat hij er bij thuiskomst nóg spijt van

had dat hij zich niet of onvoldoende in het debat had gemengd: 'Het spijt mij van mijzelf. Het zou toch mooi zijn geweest als ik een woord had kunnen zeggen' (maandag 11 december 1911). Geregeld woonde hij volgens eigen zeggen ook debatten bij over onderwerpen die buiten zijn eigen portefeuille vielen maar die hij wel belangrijk vond. Zo bijvoorbeeld de discussies over de Indische begroting en over de herziening van de militiewetgeving. Dat hij soms ook naar Den Haag reisde omdat hij sommige kamerleden gewoon graag hoorde spreken, mag voor een toneelliefhebber als Van Hamel ook niet verbazen. Hij was met name erg ingenomen met de speeches van zijn fractiegenoot Thompson. Op 24 oktober 1911 noteerde Van Hamel dat deze een 'mooie patriottistische rede' had gehouden. Enkele weken later – op 9 november 1911 – schreef hij wederom dat Thompson een mooie rede had gehouden, ditmaal over het houden van militaire oefeningen. En op 21 november 1911 schreef hij tamelijk opgetogen dat Thompson de minister in een debat over de militiewetgeving 'zakelijk (had) bestreden (...) in een pracht-reden, waarin op technische en op politieke gronden betoogd wordt dat de gehele club zal moeten tegenstemmen'. Soms vond Van Hamel het ronduit jammer dat hij – in dit geval, omdat hij in de kamer had moeten zijn, een toespraak in Provinciale Staten – een rede had gemist: 'Het speet mij zeer de rede van Borgesius niet te hebben gehoord' (woensdag 15 november 1911).

Dit dagboek is geen boek waarin Van Hamel zijn politieke standpunten verder uitwerkte. Slechts een enkele keer heeft men het gevoel dat hij het oppervlakkig gebruikte om bij wijze van spreken aan zichzelf uit te leggen waarom hij waar stond in het politieke debat dat rond bepaalde kwesties in de Tweede Kamer werd gevoerd. Dit deed hij bijvoorbeeld naar aanleiding van het debat in de Tweede Kamer eind oktober 1911 over de inrichting van het Nederlandse leger. Op de 26e van deze maand noteerde Van Hamel dat hij niet geporteerd was voor uitbreiding van de contingenten soldaten 'als liggend in de lijn van het volksleger'. Maar waarom hij hier niet voor voelde, schreef hij niet op.

En zijn dagboek is al helemaal geen boek over de achterkant van politiek Den Haag. Achterklap treft men er niet in aan. En achtergronden van bepaalde kwesties slechts een enkele keer. Zo vermeldt Van Hamel op 19 september 1911 dat er in Den Haag werd gefluisterd dat de Koningin niet zelf de troonrede had voorgelezen, maar dat minister Heemskerk dit had gedaan, omdat de burgemeester van Den Haag toestemming had verleend voor het houden van een optocht voor het 'algemeen kiesrecht-petitionnement' enkele dagen voor de opening van het parlement. Maar bij dit stukje achterkant van de Haagse politiek blijft het dan ook. Waarschijnlijk had Van Hamel een uitgesproken hekel aan gedoe in de wandelgangen.

Tot slot kan erop worden gewezen dat het leven dat Van Hamel buiten de Tweede Kamer en de Provinciale Staten van Noord-Holland leidde, in dit dagboek ook enkele malen aan de orde komt. Zo meldde hij op dinsdag 7 november 1911 dat hij na terugkeer uit Den Haag 's avonds nog naar de vergadering van het Regentencollege van het Gevangeniswezen ging, 'waar ik niet wilde ontbreken'. Voor de strafrechtsjuristen onder de lezers is interessant te weten dat Van Hamel op 23 november 1911 achteloos aantekende dat hij tussendoor nog 'even naar de Commissie voor Strafvordering' was

geweest. De dingen die Van Hamel deed, deed hij met groot gemak. Van haast, laat staan van stress, is geen sprake in dit dagboek.

6. 'Ik ben een leerling van Van Hamel'

De stukken die rechtstreeks betrekking hebben op het overlijden van Van Hamel hebben iets ontzuichterends. Wie de mooi ingebonden notariële acte doorneemt betreffende de liquidatie van zijn materiële nalatenschap ziet dadelijk dat hij en zijn familie behoorden tot welgestelde en invloedrijke kringen in Holland met alles wat daarbij hoort, zoals aandelen in Nederlands-Indische bedrijven. De beschrijving van deze nalatenschap demonstreert echter geen overdaad, laat staan protserigheid. Zij getuigt veeleer van een naar verhouding sobere levensstijl.²⁰

En in deze stijl werd hij ook ter aarde besteld. Zoals B. Loder het in zijn grafrede uitdrukte: Van Hamel wilde in eenvoud, gewoon, worden begraven; alleen een vriend 'van wien hij wist dat hij hem in het hart droeg' mocht spreken. Van Hamel ging het dus om de inhoud en niet om de vorm, niet om wat men was maar om wie men was. Loder drukte dat in relatie tot Van Hamel's professoraat treffend uit door aan te halen dat het voor studenten en gepromoveerden een teken van onderscheiding was als men kon zeggen: 'Ik ben een leerling van Van Hamel'. De vrouw van Van Hamel wist natuurlijk als geen ander wat voor haar man werkelijk van waarde was. In een dankbriefje aan iemand die haar condoleerde met het overlijden van haar man schreef zij:

'Gelukkig is hem een lang ziekbed bespaard gebleven en kon hij tot het eind van zijn leven werkzaam zijn, hetgeen voor hem eene levensbehoefte was'.²¹

²⁰ NA nr. 278.

²¹ Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam (Collectie Reveil. Nieuwe Aanwinsten. 01 nr. 1648).